

створенню цілісної, теоретичної картини досліджуваного явища, дозволяє виявити найбільш істотні зв'язки й відносини. Найбільш часто проводяться наступні комплексні експертизи:

– судово-медичні трасологічні експертизи, де об'єктами є сліди ушкодження на тілі людини й пов'язані з ними по походженню аналогічні сліди на одязі, що виникли в результаті механічної взаємодії гострих і тупих предметів з одягом і тілом людини, передбачувані знаряддя травми й т.д.;

– судово-медичні балістичні експертизи, у яких об'єктами є ушкодження тіла людини й пов'язані з ними єдиним механізмом утворення вогнепальні ушкодження одягу, інші сліди на тілі й одязі, вогнепальні снаряди, їх частини, витягнуті з тіла й одягу, вогнепальна зброя й ін.;

– судово-медична експертиза ототожнення особи, де об'єктами дослідження є окремі частини тіла кістяка, кісті, зола з місця спалення трупа й т.д.;

– судово-медичні мікрологічні експертизи, у яких об'єктами дослідження є мікрочастинки й мікросліди в ушкоджених тканинах трупів людей, у слідах на одязі, зв'язаних по механізму утворення з тілесними ушкодженнями;

– судово-медична експертиза реконструкції подій (ситуаційна експертиза), де об'єкти – матеріали кримінальної справи, експертизи, протоколи слідчих дій, об'єкти раніше проведених експертиз, живі особи й т.д. При цьому визначають відповідність показань учасників подій про динаміку процесів заподіяння й одержання тілесних ушкоджень об'єктивним даним, добутим слідчим і експертним шляхом, а також установлюють можливість утворення досліджуваних ушкоджень (слідів) при конкретних обставинах і умовах.

Використання спеціальних знань у галузі судової медицини підвищує якість, ефективність використання отриманих доказів, сприяє їхньому своєчасному вилученню, дослідженню й застосуванню виявленої інформації в розкритті й розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів.

Список літератури: 1. Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ. Одесса, 2002. 2. Криміналістика: Підручник / За ред. д.ю.н., проф.В.Ю.Шепітька. К., 2001. 3. Осмотр трупа на месте его обнаружения. Руководство для врачей. Л., 1989. 4. Шамонова Т.Н. Уалерианова Л.П. Стегнова Т.В. Особенности участия специалиста-криминалиста в расследовании преступлений против личности. М., 1996. 5. Денисюк А.Н. Участие специалиста-медика в деятельности ОВД по расследованию преступлений. Киев, 1988. 6. Тагаев Н.Н. Судебно-медицинская экспертиза. Харьков, 1998. 7. Колкутин В.В., Соседко Ю.И., Фастовцов Г.А. Судебно-медицинские экспертизы живых лиц. М., 2004.

Надійшла до редколегії 11.01.05

О.О. Житний

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ГУМАНІЗМУ В ДЕЯКИХ ІНСТИТУТАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Навряд чи можна не погоджуватися з тим, що кримінальне право є найбільш суворим, «болючим» засобом регулювання суспільних відносин. Тому державна політика в царині створення й застосування норм криміна-

льного права має ґрунтуватися на конкретних, чітко визначених принципах. Дослідження принципів кримінального права дозволяють глибше проникати в сутність кримінально-правових механізмів, приводити їх у відповідність до загальнолюдських цінностей, визначати напрямки розвитку та робити висновки про ефективність застосування кримінального закону, про перспективи його удосконалення. Тому в умовах правової реформи, яка відбувається в Україні, їх проведення є актуальним і перспективним.

Принципи кримінального права – це основні, провідні засади, що закріплені в нормах права і визначають побудову всієї галузі права, окремих її інститутів, правотворчу й правозастосовну діяльність [1, с. 10]. Їх дослідженню присвячено роботи багатьох правознавців (зокрема, М.І. Бажанова, М.О. Беляєва, М.Й. Коржанського, С.Г. Келіної, В.М. Кудрявцева, В.В. Мальцева та інших). Відомо два способи вираження принципів кримінального права: безпосереднє формулювання їх у тексті кримінального закону та виведення їх із його змісту. Для з'ясування провідних засад кримінального права України необхідно використовувати обидва методи [2, с. 19]. Це обумовлене тим, що у вітчизняному законодавстві їх прямо не названо (як це зроблено, наприклад у КК Російської Федерації, в статтях 3–7 якого сформульовано принципи законності, рівності громадян перед законом, вини, справедливості, гуманізму) [3].

Відсутність чіткого законодавчого визначення дозволяє називати різну кількість принципів кримінального права (в теорії їх нараховують від трьох до п'ятнадцяти). Наприклад, М.О. Беляєв та С.Г. Келіна називають вісім, М.Й. Коржанський – десять, а у сучасних вітчизняних дослідженнях цього питання відзначається шість принципів кримінального права [4, с. 209–237; 5, с. 18–19; 6, с. 69; 2, с. 128–130]. Науковці Російської Федерації останнім часом розглядають п'ять принципів кримінального права [7, с. 143–251].

У числі провідних засад кримінального права більшість науковців називає і принцип гуманізму. Гуманізм справді є важливим галузевим кримінально-правовим принципом. Нехтування ним небезпечне спрямуванням діяльності органів кримінальної юстиції лише в каральному напрямку, порушенням прав громадян, дегуманізацією правоохоронної системи, що відбувається й на укладі суспільного життя (яскрава ілюстрація цього – стан, що склався в 30–50-ті роки минулого століття в радянській системі правосуддя [8, с. 112–113]). Порушення принципу гуманізму загрожує й іншими негативними наслідками. Так, призначене з порушенням цього принципу покарання, заподіюючи надмірні страждання засудженому, перетворює в очах громадськості злочинця в жертву, викликаючи співчуття замість засудження його злочинної поведінки, а це деформує правосвідомість і перешкоджає досягнення мети загальної превенції [5, с. 19, 27–28].

Визнання гуманізму принципом кримінального права вистікає з ролі цієї галузі права як соціального інструменту, що ґрунтується на загальнолюдських цінностях і захищає передусім те, що служить благу людини. Цей принцип має два аспекти. Один звернено до потерпілих від злочинів до суспільства й означає захист кримінальним правом інтересів, прав, свобод, життя, здоров'я, особистих благ громадян від злочинних посягань. Інший

аспект принципу гуманізму звернений до осіб, які порушили кримінальний закон. Він передбачає людяне, виключно в рамках закону ставлення до особи, яка скоїла злочин, її виправлення правовими засобами [9, с. 80; 10, с. 76–77].

Забезпечення на законодавчому рівні справедливого балансу між обома аспектами принципу гуманізму є необхідною передумовою його реалізації в практиці [7, с. 175]. Аналіз положень чинного кримінального законодавства дозволяє зробити висновок, що в деяких його інститутах допущено перевагу (не завжди виправдану) одного аспекту принципу гуманізму над іншим, що знижує значення цієї провідної засади галузі. Звернемося до положень норми про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК). Очевидно, одним із провідних критеріїв, що вплинув на встановлення розмірів диференційованих строків давності (два, три, п'ять, десять, п'ятнадцять років – в залежності від тяжкості злочину) став найбільший строк позбавлення волі, що може бути призначений за злочин певної тяжкості. Таке співвідношення побачити неважко, порівнявши положення ч. 1 ст. 49 і ст. 12 КК. Однак, уявляється, що при цьому було віддано перевагу інтересам особи, яка вчинила злочин, над інтересами суспільства. У строків давності є одна спільна риса з іншими передбаченими в КК строками – погашення судимості (ст. 89 КК). Об'єднує їх те, що і перші, й другі визначають кінцеві межі кримінально-правових відносин, які виникають при вчиненні особою злочину: якщо особа з якихось причин не була засуджена за вчинене злочинне діяння, такі правовідносини тривають до закінчення строку давності, а у випадку засудження ці правовідносини продовжуються, як правило, до моменту погашення або зняття судимості [1, с. 27-29]. При вчиненні нового злочину особою, стосовно якої ще не минули кримінально-правові наслідки допущеного нею порушення кримінального закону (не минула давність, не погашена судимість), її правовий статус обмежується значно інтенсивніше порівняно з обмеженнями, які настають при скоєнні злочину вперше. Ці обмеження полягають, зокрема, у можливості кваліфікації нового злочину як повторного, в обтяженні призначуваного покарання ознакою «повторність», позбавленні можливості на звільнення від кримінальної відповідальності за більшістю норм Загальної частини КК. У наявності цих обмежень полягає стримуючий, превентивний потенціал строків давності й строків погашення судимості. При цьому системне дослідження приписів КК дає підстави стверджувати, що закон санкціонує таку ситуацію: при вчиненні однакових злочинів раніше позбавиться загрози зазнати більш суворого кримінально-правового впливу у випадку повторного порушення кримінального закону саме та особа, яка не була засуджена за свій злочин. Наприклад, відбувши п'ять років позбавлення волі за крадіжку, вчинену за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 185 КК) особа визнається такою, що має судимість, ще три роки після цього. Отже, кримінально-правові наслідки злочину тривають для неї загалом вісім років (навіть не враховуючи час, що минув з моменту скоєння злочину нею до набрання законної сили обвинувальним вироком суду). Співучасник в цій крадіжці, який не був викритий, після закін-

чення строку давності позбавиться будь-яких кримінально-правових наслідків скоєного вже через п'ять років. Тому він значно раніше набуває статусу особи, що не вчиняла злочину, який ставить його в більш сприятливе становище при новому порушенні кримінального закону (адже по закінченню строку давності новий злочин слід кваліфікувати як вчинений вперше) [11, с. 207]. Виникає диспропорційність, яку досить важко обґрунтувати навіть з позицій принципу гуманізму. Уявляється, що розміри диференційованих строків давності в ч. 1 ст. 49 КК потрібно змінити, прив'язавши їх до тривалості кримінально-правових відносин у випадках засудження особи за злочин певного виду, тобто виходячи із суми двох строків: розміру найбільш суворого основного строкового покарання, що може бути призначене за злочин певної тяжкості й строку погашення судимості, установленого законом при відбутті такого покарання [12, с. 8].

Дисбаланс законодавчої регламентації принципу гуманізму вбачається й у зворотному напрямку. Зокрема, цим принципом обумовлюються особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх [13, с. 223]. Неповноліття є обставиною, що виключає призначення засуджуваному деяких видів покарань (ст. 98 КК). Однак, у деяких випадках наслідки використання згаданого принципу, як не дивно видається на перший погляд, лише погіршують становище неповнолітнього обвинуваченого. Альтернативні санкції деяких статей та частин статей Особливої частини КК містять такі основні покарання, більш м'яке з яких не може бути призначене неповнолітньому засудженому. Наприклад, за групове хуліганство в санкції ч. 2 ст. 296 КК передбачене покарання у виді обмеження волі строком до 5 років або позбавлення волі на строк до 4 років. Однак, обмеження волі не може призначатися неповнолітньому, визнаному судом винним у вчиненні злочину (ст. 98 КК). Отже, там де повнолітньому, засудженому за ч. 2 ст. 296 КК, може бути обране менш суворе покарання (обмеження волі), неповнолітньому залишається лише більш суворий вид покарання (позбавлення волі).

Слід відзначити, що в окремих випадках законодавча реалізація принципу гуманізму в кримінальному праві взагалі створює «тупикові» ситуації. Деякі санкції чинного КК містять такі види покарання, жодне з яких не може бути призначене певній особі. Такою є, наприклад, санкція ч. 1 ст. 204 КК: зазначені в ній покарання (штраф і обмеження волі) не можуть бути призначені особі, яка не досягла 18-річного віку і не має власного майна або заробітку. Намагаючись подолати такі протиріччя чинного КК, Пленум Верховного Суду у п. 8 Постанови від 24 жовтня 2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» у випадках, коли санкцією закону, за яким засуджується особа, передбачено лише такі покарання, які з огляду на її вік чи стан не можуть бути до неї застосовані, рекомендує судам за наявності до того підстав, відповідно до ст. 7 КПК закрити справу і звільнити особу від кримінальної відповідальності або постановити обвинувальний вирок і звільнити засудженого від покарання. Однак, стосовно цього роз'яснення виникає низка питань. По-перше, в ст. 44 КК визначено, що звільнення від кримінальної відповідальності може бути здійснене лише на підставі приписів КК, або законів про амністію чи

акта помилування. Чинний КК не містить жодної правової підстави звільнення від кримінальної відповідальності, яка була б нагадувала таку обставину, як неможливість застосування покарання. По-друге, ст. 7 КПК («Порядок звільнення від кримінальної відповідальності і від покарання внаслідок зміни обстановки») обумовлює закриття кримінальної справи зміною обстановки, внаслідок якої діяння втрачає суспільну небезпечність або особа перестає бути суспільно небезпечною. Але указане вище в жодній мірі не свідчить про зміну обстановки, а тим більш про втрату суспільної небезпечності діянням чи особою, що його вчинила [14, с. 23–28]. По-третє, звільнення від покарання та його відбування може застосовуватися лише у випадках, передбачених КК (ч. 1 ст. 74 КК), а розділ XI Загальної частини жодних випадків, схожих на описані, не передбачає. Очевидно, на думку Пленуму, протиріччя, утворене законодавцем, слід вирішувати з тих позицій, що принцип гуманізму повинен переважати над принципом законності. Однак, уявляється, що тут він вийшов за межі своєї компетенції, створивши згаданим роз'ясненням нову кримінально-правову норму.

Підводячи підсумки викладеному в цій статті, зазначимо, що принцип гуманізму є важливою, невід'ємною засадою сучасного кримінального права. Він необхідний йому як противага репресивній природі кримінального права, що природно, історично притаманна цій галузі. Без реалізації принципу гуманізму кримінальне право стає лише засобом для придушення протиправної поведінки окремих громадян, а не інструментом, зорієнтованим на вирішення важливих соціальних і організаційно-правових завдань, яким воно має бути в правовій державі. Водночас, він не повинен ставати надмірно пануючою ідеєю в будь-яких проявах кримінально-правової політики, інакше з блага цей принцип перетворюється на необґрунтований лібералізм, нівелює повагу до кримінального закону, знижує його профілактичний і виховний потенціал та можливість впливати на суспільні відносини. Зважаючи на те, що гуманізм є лише елементом у сукупності принципів кримінального права України, його реалізація жодним чином не повинна суперечити іншим керівним засадам кримінального права України. Неузгодженість в законодавчій реалізації принципу гуманізму створює суттєві проблеми у застосуванні кримінального закону. У положення сучасного законодавства слід внести корективи з метою позбутися дисбалансу між різними аспектами принципу гуманізму як у бік надмірного захисту інтересів злочинців, так і в бік їх порушення.

Список літератури: 1. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. виш. закладів освіти / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К.Х., 2001. 2. Гацелюк В.А. Реализация принципов уголовного права Украины: проблемы и перспективы. Луганск, 2003. 3. Уголовный кодекс Российской Федерации // Собрание законодательства Российской Федерации. 1996. № 5. Ст. 2954. 4. Беляев Н.А. Принципы уголовного законодательства // Беляев Н.А. Избранные труды. СПб, 2003. 5. Уголовный закон. Опыт теоретического моделирования: Монография / Анашкин Г.З., Бородин С.В., Гальперин И.М., Загородников Н.И. и др. М., 1987. 6. Коржанский М.И. Про принципы уголовного права Украины // Право України. 1995. № 11. 7. Мальцев В. В. Принципы уголовного права и их ре-

лизация в правоприменительной деятельности. СПб., 2004. 8. Похмелькин В.В. Социальная справедливость и уголовная ответственность. Красноярск, 1990. 9. Саркисова Э.А. Предупредительная роль уголовного закона. Минск, 1979. 10. Курс уголовного права: Общая часть. Т.1: Учение о преступлении. Учебник для вузов. Под ред. Н.Ф.Кузнецовой и И.М.Тяжковой. М., 1999. 11. Келина С.Г. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности. М., 1974. 12. Зельдов С. Соотношение сроков давности привлечения к уголовной ответственности и погашение судимости // Советская юстиция. 1967. № 12. 13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К., 2001. 14. Житний О.О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки // Вісник Національного Університету внутрішніх справ. 2004. Вип.26.

Надійшла до редколегії 21.02.04

О.О. Юхно

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РОЗКРИТТЯ КРАДІЖОК ПРИВАТНОГО МАЙНА НА ПАСАЖИРСЬКОМУ ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

Аналіз та результати практичної діяльності транспортної міліції дають можливість вважати, що найбільш розповсюдженими злочинами на пасажирському залізничному транспорті по лінії карного розшуку є корисливі злочини (понад 56 %), з яких: крадіжки чужого майна, у тому числі приватного, складають 53,1 %, пограбування й розбій – 3,2 %.

Таблиця 1

Статистичні дані зареєстрованих корисливих злочинів по лінії карного розшуку на пасажирському залізничному транспорті за 1999–2003 рр.

Рік	Зареєстровано злочинів									
	Всього	% розкр.	Розбій, розкрадання в особливо великих розмірах		Грабежі, у т.ч. державного майна		Крадіжки державного майна		Крадіжки приватного майна	
			Зареєстровані	% розкр.	Зареєстровані	% розкр.	Зареєстровані	% розкр.	Зареєстровані	% розкр.
1999	11410	88,9	52	96,2	305	89,8	5739	80,1	769	82,7
2000	11697	85,2	66	97,0	312	89,4	6455	78,8	730	93,7
2001	10313	91,6	56	96,5	318	92,5	4561	87,8	656	82,8
2002	9682	95,1	49	=	253	92,9	3014	89,8	667	87,4
2003	11522	84,1	53	86,8	324	85,8	3688	72,7	985	62,0
Всього	54624	88,3	276	95,29	1512	89,9	23457	81,3	3807	78,4

Одним із найрозповсюдженіших видів злочинів, що має місце на пасажирському залізничному транспорті, є крадіжки приватного майна громадян. Найбільша їх кількість скоюється на вокзалах, станціях (в залах очікування, біля білетних кас і камер зберігання багажу та об'єктів торгівлі), а четверть – безпосередньо у потягах. Така ж кількість крадіжок скоюється в